

njihove analize. Ukupno se stoga može reći da je analiza pružena u knjizi dosta manjkava i ograničenog dometa, da izostavlja potencijalno relevantna objašnjenja te da je dokazivanje glavne postavke rada napravljeno na nesistematičan i neuvjerljiv način. Jaka strana rada je u tome što su prilično detaljno prikazane promjene u elementima socijalne politike koje autori analiziraju, iako je čitatelju praćenje ovih informacija donekle otežano zbog načina na koji su prezentirani.

Andrija Henjak

doi: 10.3935/rsp.v17i3.961

RELIGION, CLASS COALITIONS AND WELFARE STATE

Kees van Kersbergen i Philip Manow
(ur.)

New York: Cambridge, 2009., 318 str.

Kapitalizam ne poprima jedinstven oblik niti među razvijenim zemljama OECD-a. Umjesto toga, postoje mnoge varijante kapitalizma. Mnogi autori pokušali su objasniti uzroke različitih oblika kapitalizma u zapadnom svijetu. U knjizi *Religion, Class Coalitions and Welfare State* grupa autora tvrdi da je razvoj kapitalizma u zemljama Zapadne Europe i Sjeverne Amerike uvjetovan religijom. U jednoj od najpoznatijih studija različitih oblika kapitalizma na Zapadu – *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Gosta Esping-Andersen razabire tri oblika kapitalizma – socijaldemokratski, liberalni i konzervativni. Međutim, u ovoj knjizi Esping-Andersenova »tri svijeta kapitalizma« postaju katolički, luteranski i reformirano-protestantski oblik kapitalizma.

U prvom poglavlju Philip Manow i Kees van Kersbergen pružaju teoretski okvir za razumijevanje uloge religije u determiniranju razvoja socijalne države. Njihova osnovna teza je da razvoj socijalne države ovisi o pojavi religioznih stranaka koje su pokušale osporiti dominaciju liberalnog kapitalizma. Stranke za obranu religije ili kršćansko-demokratske stranke uspjele su postati dominantne stranke na europskom kontinentu, gdje su katolici činili znatan udio ukupne populacije. S druge strane, slične stranke nikada nisu uspjele pustiti korijene u anglosaksonskim i nordijskim zemljama. Međutim, dok su anglosaksonske zemlje ostale odane liberalnom kapitalizmu koji je vrlo škrt na socijalnim pravima, nordijske zemlje stvorile su moćne socijalne države temeljene na idealima socijaldemokracije. Uspjeh socijaldemokracije u nordijskim zemljama, pak, uvelike je ovisio o luteranizmu, koji kao »državna religija« nije pružao toliki otpor širenju države u druge sfere poput katolicizma ili reformiranog protestantizma.

U drugom poglavlju Thomas Ertman analizira zapadnoeuropski sustav političkih stranaka i religijski razdor (eng. *religious cleavage*). Nakon uništenja papinske države Katolička crkva pokreće protuofenzivu kako bi osporila liberalnu hegemoniju i u tome se oslanjala na kršćansko-demokratske stranke. U zemljama poput Austrije, Belgije i Francuske ove stranke su uglavnom branile ulogu crkve u sferi obrazovanja, dok su u Njemačkoj, Italiji i Nizozemskoj ciljevi religioznih stranaka bili mnogo dalekosežniji. Religiozne stranke imale su različit uspjeh u prvoj polovici 20. stoljeća. S jedne strane, u zemljama s jakom antiklerikalnom tradicijom poput Francuske, Belgije pa i Italije uspjeh je bio poprilično minimalan. Jedan od razloga je bio i taj da je sekularna koalicija predvođena liberalima i socijalistima odbijala dati ženama pravo glasa zbog straha da ne glasaju za religiozne stranke i na taj način smanjila politički utjecaj reli-

gionnih stranaka. Nemogućnost pronalaska stabilnih pro-demokratskih desničarskih saveznika je i razlog velikog doprinosa kršćansko-demokratskih stranaka rušenju demokracije u Njemačkoj, Austriji i Italiji nakon Prvog svjetskog rata.

U trećem poglavlju Kimberly Morgan analizira religijske temelje obiteljskih politika u Zapadnoj Europi. Prvi model je nordijski koji karakteriziraju religijska homogenost (luteranizam), sjedinjenje crkve i države te nepostojanje religijskih sukoba. Zbog sjedinjenja crkve i države luteranska crkva se manje opirala sekularnom pružanju usluga koje zadiru u sferu obitelji – poput čuvanja male djece dok njihove majke rade. Stoga nordijske zemlje imaju najveći udjel žena na tržištu rada. Drugi model je dominantan u zemljama u kojima su religiozne stranke uspjele postići status dominantnih stranaka, poput Njemačke. Treći model je prisutan u katoličkim zemljama s jakom antiklerikalnom tradicijom, prvenstveno Francuskoj i Belgiji, koji ima neka obilježja prethodnih dvaju modela. S jedne strane, ove zemlje poput Njemačke oporezuju zajedno bračne drugove te vežu neka socijalna prava uz bračnu zajednicu. S druge strane, Francuska, Italija i Belgija pružaju univerzalne i besplatne usluge čuvanja predškolske djece u dobi od 3 do 6 godina. Razlog tomu je upravo njihova jaka antiklerikalna tradicija, budući da su sekularne snage predvođene liberalima i socijalistima smatrale žene katolkinjama te su željeli odgoj djece preusmjeriti prema državi.

U četvrtom poglavlju Julia Lynch analizira talijansku socijalnu državu i pokazuje da je osnovna ideja vodilja talijanskih političkih stranaka klijentelizam a ne ideologija. U petom poglavlju Kees van Kersbergen pokušava odgovoriti na pitanje zašto je nizozemska socijalna država u početku bila vrlo nerazvijena da bi u drugoj polovici 20. stoljeća postala jedna od najdarežljivijih. Odgovor se nalazi u tri faktora. Prvo, Nizozemska je razvi-

la samoregulirajuće tržište prije masovne industrijalizacije. Nizozemska ekonomija više se temeljila na bankarstvu i trgovini. Stoga je Nizozemska imala vrlo malu i slabu radničku klasu te su se njezini zahtjevi za socijalnom državom lakše ignorirali. Drugo, liberalnu hegemoniju 19. stoljeća zamijenila je dominacija ortodoksnih protestanata (kalvinista) u prvoj polovici 20. stoljeća. I dok je asketizam reformiranog protestantizma lako mogao opravdati zahtjeve za većom sigurnošću na radu, više od toga je spadalo u područje individualne odgovornosti i discipline. Treće, proporcionalni sustav glasanja naglašavao je duboke podjele u nizozemskom društvu (ljevica-desnica, protestanti-katolici, religioznost-sekularizam). Stoga su se stranke morale oslanjati na koalicije kako bi došle na vlast. Nizozemska socijalna država počela se širiti kada je nakon Drugog svjetskog rata ustrojena crveno-crna koalicija socijaldemokrata i katolika, koji su s vlasti izgurali glavne zagovornike *laissez-faire* - liberalne i ortodoksne protestante.

U šestom poglavlju Philip Manow i Bruno Palier analiziraju francusku socijalnu državu. Francuska spada u kršćansko-demokratski blok socijalnih država iako nema kršćansko-demokratsku stranku. Međutim, Francuska je imala kršćansko-demokratsku stranku nakon Drugog svjetskog rata, u vremenu dok je imala proporcionalni sustav glasanja. Iako je kršćansko-demokratska stranka bila kratkog vijeka trajanja, ona je imala važnu ulogu u francuskom političkom životu u presudnim trenucima za formiranje francuske socijalne države.

U sedmom poglavlju Herbert Obinger objašnjava zašto je Švicarska razvila svoju socijalnu državu tek nakon Drugog svjetskog rata. Religija je utjecala na kasni razvoj socijalne države na dva načina. Prvo, vjerska raznolikost dovela je do federalističkog uređenja države. Drugo, Švicarska nikada nije imala transkonfesionalnu religioznu stranku. Katolici su orga-

nizirali kršćansko-demokratsku stranku, ali su bili ograničeni na svoje bastione dok su protestanti uglavnom glasali za liberalne i kasnije za socijaliste. Tradicionalno slaba federalna vlada nije imala sredstava da osigura socijalna prava. Pokušaje da se uvedu socijalna prava uglavnom su rušili katolici na referendumima koji su se bojali da će moćna federalna vlast uništiti njihov katolički način života. Da bi prijedlog zakona prošao na referendumu, prijedlog mora dobiti većinu glasova i pobijediti u većini kantona. Primjer Švicarske pokazuje da je direktna demokracija (referendum) zapravo vrlo dobar način da se očuva *status quo*. Mnogi pokušaji socijalnih zakona pregaženi su upravo na referendumu. Istodobno, pokušaji da se ukinu već doneseni socijalni zakoni također su bili poraženi na referendumu. Osim toga, razvoj socijalne države kočila je i podjela sindikata na kršćanske i socijalističke, budući da su kršćanski demokrati koalirali s liberalima protiv socijalista.

U osmom poglavlju Karen Anderson raspravlja o ulozi religije u razvoju švedske socijalne države. Švedska je monoreligiozna luteranska zemlja u kojoj je crkva od ranih dana bila podređena državi. Zapravo, crkva je bila dio države. Upravo se zbog toga švedska luteranska crkva u početku nije protivila širenju države u druge sfere. Međutim, svoju poziciju mijenja krajem 19. stoljeća. Činjenica da je luterizam bio državna religija švedsku je luteransku crkvu učinila povlaštenom i vrlo konzervativnom. Učenje crkve bilo je da je i siromaštvo božja volja u koju se ne bi trebalo dirati. Zbog svog povlaštenog položaja crkva je imala malo pritiska da reformira svoje konzervativne stavove, što će učiniti tek kad uvidi da se odnos političkih snaga mijenja u korist socijaldemokrata, ali će tada već biti kasno da utječe na razvoj socijalne države. Međutim, to ne znači da ideje luteranizma nisu imale velik utjecaj na razvoj švedske socijalne države. Osnovni ideali luteraniz-

ma – svakodnevni rad i svećenstvo svih vjernika, odgovaraju osnovnim vrijednostima švedske socijalne države – jednakosti i punoj zaposlenosti.

U devetom poglavlju Jill Quadango i Deana Rohlinger objašnjavaju ulogu religije u američkom političkom životu. Sjedinjene Države su sekularna država bez religiozne stranke. Međutim, autorice analiziraju potporu koju vjerske grupe pružaju pojedinim strankama i kako se ta potpora mijenja kroz 20. stoljeće. U desetom poglavlju Sigrun Kahl daje alternativan način utjecaja religije na socijalnu državu. Umjesto naglašavanja važnosti religije i religioznih stranaka u formiranju koalicija, Kahl tvrdi da su osnovna načela katolicizma, luteranizma i reformiranog protestantizma usađena u prve sustave pomoći siromašnima, a koji su ostali i nakon sekularizacije tih institucija. U srednjem vijeku rad je bio shvaćen kao dokaz siromaštva, a od aristokracije se očekivalo da pomažu siromašnima. Zauzvrat, siromašni su trebali moliti Boga za duše aristokrata koje će Bog uslišati jer su mu siromašni vrlo dragi. Europa kreće raznim pravcima nakon reformacije. Katoličke zemlje vodile su se principom »nahrani siromašne«, što je bila zadaća Katoličke crkve i svaki pokušaj da država preuzme brigu o sirotinji Crkva je dočekala »na nož«. S druge strane, reformirani protestanti su od siromašnih zahtijevali da rade kako bi zaradili svoj kruh. Rad tako postaje način izlaska iz siromaštva. U tu svrhu osnivali su radne domove u koje su siromašni morali ulaziti ukoliko su željeli socijalnu pomoć i u kojima je njihov rad bio strogo nadgledan. Negdje između ovih dvaju ekstrema smjestile su se luteranske zemlje čiji je sustav pomoći siromašnima od ranih dana bio sekularan uz sudjelovanje svećenstva, što pokazuje puno manji otpor luteranskih crkvi državnoj intervenciji.

Prethodne analize uzroka raznolikosti kapitalizma u razvijenim zemljama zane-

marivala su ulogu religije. Stoga autori u ovoj knjizi dobro »popunjavaju rupe« prethodnih istraživanja. Uvjerljivosti knjige svakako pridonose i brojni detaljni pregledi socijalnih država u zemljama s različitom religijskom tradicijom. Međutim, neki vrlo interesantni primjeri ostali su izostavljeni. Prvi je Velika Britanija. Teza ove knjige je da su državne crkve – luteranske, bile više sklone državnoj intervenciji u socijalna pitanja od nedržavnih crkvi – Katoličke i reformirano-protestantske, što objašnjava zašto nordijske zemlje imaju vrlo darežljivu socijalnu državu. Međutim, anglikanska

crkva imala je sličan status luteranskim crkvama (poglavar crkve bio je monarh) pa ipak Britanija nije razvila moćnu socijalnu državu nordijskog tipa. Drugo, od katoličkih zemalja knjiga se koncentrira na zemlje s jakom antiklerikalnom tradicijom – poput Francuske i u manjoj mjeri Italije, ali zanemaruje katoličke zemlje bez jake antiklerikalne tradicije, poput Španjolske i Portugala. Uključivanje ovih primjera svakako bi doprinijelo uvjerljivosti teze da je šarolikost suvremenih socijalnih država posljedica religijskih podjela i sukoba iz prethodnih stoljeća.

Ivan Grgurić